

Universiteit
Leiden
The Netherlands

The aftermath: meaning-making after terrorist attacks in Western Europe

Roy van Zuijdewijn, J.H. de

Citation

Roy van Zuijdewijn, J. H. de. (2021, September 1). *The aftermath: meaning-making after terrorist attacks in Western Europe*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3209224>

Version: Publisher's Version

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3209224>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <https://hdl.handle.net/1887/3209224> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Roy van Zuijdewijn, J.H. de

Title: The aftermath: meaning-making after terrorist attacks in Western Europe

Issue Date: 2021-09-01

NEDERLANDSE SAMENVATTING

De nasleep: betekenisgeving na terroristische aanslagen in West-Europa

Doel en opzet

De afgelopen jaren is West-Europa regelmatig geconfronteerd met terroristische aanslagen door jihadisten. Veel daders waren gelieerd aan de terroristische organisatie Islamitische Staat (IS). Hun daden waren niet enkel gericht op de slachtoffers, maar vormden een middel om een groter publiek te bereiken. Terrorismeonderzoekers beargumenteren al jaren dat terrorisme niet zozeer draait om de directe slachtoffers, maar om het publiek dat toekijkt en reageert op aanslagen. Terroristen proberen immers bepaalde doelgroepen angst aan te jagen en reacties te ontlokken die ervoor kunnen zorgen dat zij uiteindelijk hun politieke doelen bereiken.

Ondanks dit veronderstelde belang van de reacties op terroristische aanslagen hebben terrorismeonderzoekers nauwelijks onderzocht wat er plaatsvindt ná terroristische aanslagen. Dit proefschrift richt zich op een specifiek proces in de nasleep van aanslagen: betekenisgeving, ofwel de manier waarop groepen aanslagen duiden en er betekenis aan geven. Dit proefschrift onderzoekt hoe twee doelgroepen—de autoriteiten en de bredere bevolking—gereageerd hebben op vier recente jihadistische aanslagen in West-Europa: de aanslagen in luchthaven Zaventem en de metro in Brussel op 22 maart 2016, de aanslag op de boulevard in Nice op 14 juli 2016, de aanslag op de kerstmarkt in Berlijn op 19 december 2016 en de aanslag in een concertzaal in Manchester op 22 mei 2017. De onderzoeksvraag luidt: hoe proberen verschillende actoren betekenis te geven aan terroristische aanslagen in het eerste jaar dat daarop volgt?

De literatuurstudie laat zien dat een brede, interdisciplinaire aanpak meer inzicht kan bieden in dit proces van betekenisgeving na aanslagen. Terrorismeonderzoekers hebben beargumenteerd dat terrorisme gezien kan worden als een vorm van gewelddadige communicatie waarbij symboliek een belangrijke rol speelt. De manier waarop contraterrorismeactoren reageren, in woord en daad, heeft ook een symbolische lading. Zulke inzichten sluiten aan bij studies in het veld van symbolische politiek waarbij rituelen en symbolen bekeken worden. Onderzoekers op het gebied van crisis management hebben tevens aangegeven hoe rituelen en symbolen, naast frames, een belangrijke rol spelen in het proces van betekenisgeving. Zij zien betekenisgeving als een cruciale taak voor publieke leiders in crisissituaties. Dit proefschrift probeert deze verscheidene invalshoeken en inzichten te verenigen door te kijken naar hoe autoriteiten en burgers reageren op terroristische aanslagen en hierbij gebruikmaken van frames, rituelen en symbolen.

Dit proefschrift is gestoeld op uitgebreid empirisch onderzoek: voor elke casus zijn honderden uitingen van betekenisgeving in het eerste jaar na een aanslag onderzocht. Hierbij is gekeken naar speeches, interviews en beeldmateriaal van symbolen en rituelen. Tevens zijn de top “trending hashtags” op het sociale mediaplatform Twitter geanalyseerd. Daarnaast is er middels veldwerk data verzameld tijdens de herdenking van het eerste jaar na de aanslag in de vier steden. Bij de bestudering van de data is gekeken naar drie perioden: de eerste dag na de aanslag, de eerste week na de aanslag en op en rond de eerste herdenking.

In het analysehoofdstuk zijn de bevindingen van de cases aan de hand van drie centrale componenten van de onderzoeksvraag nader besproken: de vormen van betekenisgeving (frames, rituelen en symbolen), de interactie tussen de actoren (autoriteiten en burgers) en de ontwikkeling door de tijd (direct na de aanslag en rond de herdenking).

Vormen van betekenisgeving

Drie typen frames speelden een rol na aanslagen: diagnostische frames (het probleem), prognostische frames (de reactie/oplossing) en motiverende frames (wie moet wat doen). De diagnostische frames rond de directe oorzaak concentreerden zich vanzelfsprekend op terrorisme, maar in Nice ging de nadruk specifiek uit naar islamistisch terrorisme. Ook ging het vaak over de vraag in hoeverre de autoriteiten iets verweten kon worden. De aard van het onderliggende probleem werd door de autoriteiten veelal gekenschetst als een combinatie van een politieke en beschavingskwestie (een botsing tussen verschillende beschavingen). In Brussel omvatte deze combinatie de internationale context van de jihadistische dreiging. In Manchester was het vooral een morele (goed versus kwaad) en beschavingskwestie. In Nice kwamen politieke en beschavingselementen samen in de term oorlog. In Berlijn werd het vooral als politiek probleem geduid. De burgers hanteerden minder expliciete frames rondom de aard van de dreiging. Wel waren de aanslagen een groot discussiethema op Twitter: dit omvatte meer dan driekwart van de top vijftig “trending hashtags” in België in de week na de aanslag. In de andere cases was dit percentage beduidend lager. Een klein aantal hashtags verwees naar een directe oorzaak: dit betrof meestal negatieve berichten over de islam, zoals #StopIslam of #IslamoutofEurope in Brussel en Nice.

Prognostische frames van de autoriteiten waren vooral gericht op een combinatie van politieke en maatschappelijke reacties; burgers richtten zich meer op het laatste type reacties. De nadruk verschilde tussen de cases, waarbij voor de autoriteiten politieke reacties belangrijker waren in Nice en maatschappelijke reacties belangrijker in Manchester. Het type middelen dat burgers en autoriteiten wilden inzetten, verschilde aanzienlijk. Burgers riepen vaker op tot terughoudendheid, terwijl autoriteiten dit combineerden met oproepen tot uitzonderlijke maatregelen die de bijzondere aard van het probleem benadrukten. In het geval

van Nice zochten de autoriteiten de oplossingen bijna uitsluitend in buitengewone maatregelen, zoals bleek uit het verlengen van de noodtoestand. In algemene zin was te zien dat autoriteiten soms probeerden om tegenstrijdige doelen na te streven: reageren op de uitzonderlijke aard van de aanslag, maar tegelijkertijd niet overreageren en terughoudendheid laten zien.

De motiverende frames kwamen vooral van de burgers die opriepen tot solidariteit, eenheid en pogingen om elkaar te helpen, terwijl de autoriteiten dit meer sporadisch en impliciet deden. Burgers in Manchester en Berlijn deden tevens oproepen om weerbaarheid en (moreel) verzet te tonen tegen de terroristen. Manchester was de enige casus waarbij de autoriteiten zelf direct een appel deden op burgers om solidariteit te tonen tijdens de herdenking vlak na de aanslag.

De case studies toonden aan dat de rituelen en symbolen in de nasleep van de aanslagen een aantal centrale doelen dienden: 1) het tonen van medeleven, 2) het herdenken van de slachtoffers, 3) het geruststellen van het publiek, 4) het tonen van solidariteit en 5) het tonen van weerbaarheid. Actoren waren het echter niet altijd eens over de vormen of doelen; soms leidde het gebruik van rituelen en symbolen tot spanningen of onenigheid. Dit betrof bijvoorbeeld de vraag wat de juiste vormen waren en wie betrokken mocht zijn. In Brussel marcheerden hooligans naar het Beursplein waar zij vernielingen aanrichtten om hun onvrede met de gangbare manier van herdenken te uiten. In Berlijn ontstond discussie over het opschrift van het herdenkingsmonument en werden alternatieve monumenten onthuld.

Interactie tussen actoren

Om de interactie tussen actoren te analyseren is allereerst gekeken in hoeverre deze een gezamenlijk front vormden tegen de terroristen of dat deze deelnamen aan zogenaamde “blame games” waarbij verwijten de boventoon voerden. Dit laatste was met name het geval; soms begon het moddergooien al binnen enkele uren (Nice en Berlijn). Een jaar later was er in hogere mate sprake van een gezamenlijk front, met name in Nice en Manchester, hoewel dit in de laatste situatie vooral rond de identiteit van de stad plaatsvond.

De tweede vraag rondom de interactie betrof de samenwerking tussen actoren in het co-organiseren en deelnemen aan rituelen. De verschillen waren groot. De co-organisatie en gezamenlijke deelname tussen autoriteiten en burgers in Brussel waren grotendeels afwezig. In Nice was de gezamenlijke deelname hoger, maar betrof dit vooral rituelen georganiseerd door de nationale autoriteiten. In Berlijn was er meer gezamenlijke organisatie, maar dit beperkte zich tot de gemeenschap van de Gedächtniskirche. In Manchester was de co-organisatie en gezamenlijke deelname zeer hoog, waarbij duizenden burgers en autoriteiten deelnamen aan gemeenschappelijke rituelen zoals de herdenking een jaar later.

Ontwikkeling door de tijd

De derde component van de onderzoeksvraag betrof de ontwikkeling van betekenisgeving door de tijd heen. Allereerst is gekeken of en hoe de focus van betekenisgeving tijdens de herdenking een jaar later veranderd was ten opzichte van de directe nasleep. De aandacht ging een jaar later vaker uit naar de slachtoffers en de nabestaanden, soms gepaard met felle kritiek op de overheid zoals in Berlijn. In sommige cases, zoals Brussel, speelden politieke figuren een jaar later bijna geen rol van betekenis meer. De grootste verschillen waren te zien in Nice, waarbij de directe nasleep gekarakteriseerd werd door politieke strijd en kritiek op de genomen maatregelen, terwijl tijdens de herdenking een jaar later de nadruk lag op de waarden van de Franse Republiek.

Een tweede invalshoek bekeek de mate van resonantie van de boodschap van de terroristen een jaar later. Na de aanslagen had IS boodschappen uitgebracht waarin de militaire operaties van Westerse landen in het Midden-Oosten als belangrijkste reden voor de aanslag benoemd werden. Dit kwam echter niet terug in de reacties van burgers en autoriteiten. In Nice werd wel veelvuldig gesproken over een oorlogssituatie, wat het frame van een strijd van IS mogelijk enige legitimiteit verleende. Een jaar later kwam dit in Nice en ook in de andere cases maar weinig terug: de boodschap van de terroristen bleek maar in heel beperkte mate te resoneren.

Conclusie en reflectie

Uit dit proefschrift blijkt allereerst dat hoewel terroristen erin slagen een groot publiek te bereiken met hun gruwelijke daden, zij na deze openingsact snel van het toneel verdwijnen, waarna autoriteiten en burgers hun uitingen van betekenisgeving opvoeren. Dit proces van betekenisgeving biedt kansen om een bepaalde boodschap te benadrukken. Sommige actoren hadden uitingen zorgvuldig georkestreerd met bijbehorende rituelen en symbolen, maar reacties verzandden soms ook in rommelige optredens of discussies. Een volgende bevinding is dat de nasleep van aanslagen niet enkel gekenmerkt wordt door solidariteit en eenheid of polarisatie en verdeeldheid, maar door een mix die veelvuldig veranderende. Daarnaast tonen de casussen het belang van “spotlight-momenten” en belangrijke locaties aan, bijvoorbeeld rond herdenkingen of publieke locaties. Groepen gebruikten dit soort plekken en momenten om hun boodschap voor het voetlicht te brengen. Burgers waren met name betrokken bij pogingen om de publieke ruimte als het ware terug te claimen van de terroristen, onder andere door marsen en demonstraties te organiseren en monumenten te plaatsen. Al met al kan geconcludeerd worden dat het proces van betekenisgeving niet de langetermijnaandacht voor de terroristen en hun doelen bracht: terrorisme was een weinig succesvolle communicatiestrategie. Autoriteiten

en burgers slaagden erin de aandacht naar zich toe te trekken en verdreven de terroristen snel van het podium.

Dit proefschrift biedt hiermee een empirisch-gefundeerde kijk op een weinig onderzocht, relevant thema. Het roept vragen op over de premisse in terrorismestudies dat terrorisme een (succesvolle) gewelddadige communicatiestrategie is. Een tweede belangrijke bijdrage is te vinden in het verenigen van verschillende disciplinaire inzichten. Wetenschappers opereren nog veelvuldig in academische silo's, terwijl het verbinden van inzichten noodzakelijk is als het gaat om dit soort bredere, maatschappelijke vraagstukken. Een bredere blik met betrekking tot de actoren en uitingen heeft geleid tot een verdere verfijning van de operationalisering van het begrip betekenisgeving. Dit proefschrift laat tevens zien hoe een aantal veronderstelde automatismen na aanslagen, zoals wijdverbreide solidariteit of polarisatie, meestal niet zo binair optraden.

Een aantal beleidsimplicaties volgen uit deze studie. Allereerst benadrukt dit nogmaals het belang voor autoriteiten en publieke leiders om kritisch te kijken naar hun rol in het proces van betekenisgeving en de symbolische dimensies hiervan beter te onderkennen. Ook blijkt dat burgers vaak goed in staat zijn weerbaarheid te tonen en zouden autoriteiten initiatieven van burgers verder kunnen ondersteunen in plaats van te willen controleren. Het versterken van een boodschap van weerbaarheid kan bovendien helpen om het "theater van de terroristen" te reduceren en te zorgen dat de eigen boodschap en vormen van betekenisgeving centraler komen te staan.

